

GRÓF A PRÉRIN

EGY MAGYAR ARISZTOKRATA AMERIKA-ÉLMÉNYE ÉS AZ ÚJKONZERVATIVIZMUS

P A Á R Á D Á M

A 19. század végén a magyar újkonzervatív eszmei irányzat több tagja (Apponyi Albert, Széchényi Imre, Andrássy Géza) érdeklődéssel fordult az Egyesült Államok felé.¹ Jogos a kérdés, miért izgatta az újkonzervatív arisztokratákat az Egyesült Államok politikai berendezkedése és társadalma? Még inkább izgalmas a kérdés, hogy mit csodáltak a lassan nagyhatalmi státuszba lépő kontinensnyi köztársaságban. Hiszen elsősre azt vélhetnénk, hogy egy európai arisztokrata, hacsak nem vallott a korban „liberálisnak” vagy „baloldalinak” számító elveket, ösztönösen idegenkedett az Egyesült Államoktól, annak „múlt nélkülisége”, a születési arisztokrácia hiánya, a tömegdemokrácia felé tartó elkerülhetetlen fejlődés, valamint az amerikai milliomos réteg krémjének (a Vanderbilt-, Rockefeller-, Astor- és Morgan-dinasztiák) hivalkodó, főúri kastélyokat emelő és európai arisztokráciát utánzó életmódja miatt. A korabeli amerikai pártrendszert jellemző korrupció és a „prédarendszer” sem növelhette a szimpátiát, nem beszélve az üzleti élet és a tömegsajtó harsányságáról.² Ám a magyar újkonzervatívok egy részére kifejezetten inspirálóan hatott az amerikai demokrácia működésével való megismerkedés (tegyük hozzá: e demokrácia jóval korlátozottabb volt, mint manapság, viszont Európával összehasonlítva valóban a demokrácia ellenállhatatlan előretöréséről beszélhetünk). Tanulmányomban annak bemutatására törekszem, milyen intézményeket tekintett Széchényi példaértékűnek az Egyesült Államokban, összevetve a magyarországi állapotokkal. A gróf amerikai politikát és társadalmi állapotokat rögzítő benyomásai közelebb vihetik a magyar történettudományt a 19. század végi agrárius mozgalom külföldi kötődéseinek feltárásához.

ÚJKONZERVATÍVOK

Ahogy Tökéczki László írta, a századvégi újkonzervativizmus „mindig is háborgott amiatt, hogy a magyar kormányok semmit sem tettek a magyar agrárvilág hagyományos rendjének védelmére, megerősítésére.”³ Ekkoriban – az 1870-es, ’80-as és ’90-es években – Nyugat- és Észak-Európában, valamint az

- 1 SZABÓ Miklós: *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867–1918)*. Új Mandátum, Bp. 2003. 127. Az agrárius, újkonzervatív arisztokraták amerikai benyomásait megörökítették, lásd SZÉCHÉNYI Imre: *Amerikai levelek*. Wilckers és Waidl Könyvnyomda, Bp. 1883., ANDRÁSSY Géza: *Az otthon mentesítő törvények (Homestead-exemptions-laws)*. Légrády Testvérek, Bp. 1883. Apponyi Albert gróf szintén járt az Egyesült Államokban, és számos levélben reflektált az amerikai politikai, társadalmi viszonyokra, egyebek között a *homestead*-kérdésre: *Apponyi Albert válogatott levelei*. szerk. ANKA László, Veritas–Magyar Napló, Bp. 2016.
- 2 ARNOLD S. RICE: *American Civilization since 1900*. Barnes & Noble Books, New York, 1983., JOHN JONES WALLIS: *The Concept of Systematic Corruption in American Political and Economic History = Corruption and Reform. Lessons from America's Economic History*. szerk. EDWARD L. GLAESER – CLAUDIA GOLDIN, University of Chicago Press, Chicago, 2006. 23–62.
- 3 TÖKÉCZKI László: *Liberális konzervativizmus Magyarországon (1867–1918) = Magyar konzervativizmus. Hagyomány és jelenkor*. szerk. TÖKÉCZKI László, Batthyány Lajos Alapítvány, Bp. 1994. 64.

Egyesült Államokban már nem a klasszikus liberális közgazdaságtan *laissez-faire* elve és a szociális gondoskodás elvetése számított modern gondolatnak, mint a néhány évtizeddel korábbi Angliában, hanem a gazdasági verseny kárvallottjainak, az alulmaradóknak, a gyengéknek a védelme. A német ún. katedraszocialisták tevékenysége éppúgy jelezte a modern, gondoskodó érték-konzervativizmus előretörését, mint Benjamin Disraeli új tory társadalom-politikájának sikerei Angliában, vagy – gazdaságpolitikai tekintetben – a szövetkezeti mozgalom erősödése Európa-szerte (Írországtól a skandináv régióig).⁴

Ezekben az új tendenciákban és mozgalmakban közös vonás, hogy a „verseny” helyett az „együttműködés” filozófiáját tekintették a társadalom lényegének. Míg az előző két nemzedék liberális tagjai (Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Szemere Bertalan és a többiek) hivatkoztak a nyugati példákra utazásaik alapján, az 1870-es évektől a fokozatosan állagvédővé vált, szociálpolitikai és agrárpolitikai kérdésekre nem eléggé érzékeny hazai liberalizmussal szemben az újkonzervatívok tekintették példának a nyugati – francia, német és végső soron amerikai – mintákat.

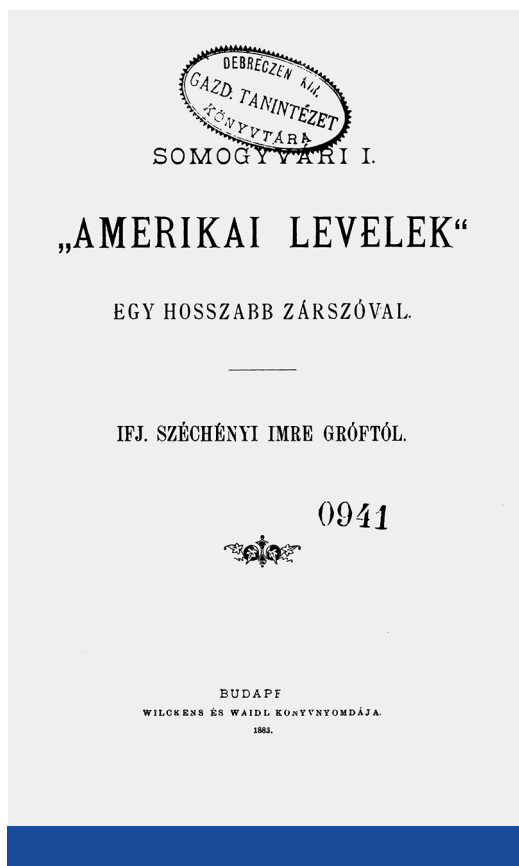
A reformkori magyar liberálisok érthetően nem a kapitalizmuson belüli szociális problémákról írtak, hanem éppen ennek a kapitalista viszonyrendszernek a megvalósítási útjáról. Közülük sokan foglalkoztak a korabeli szociális kérdéssel is, különösen a centralisták (Eötvös József, Kemény Zsigmond, Csengery Antal, Trefort Ágoston), de Magyarországon például a munkásság helyzete nem jelentett abban az értelemben problémát, mint Nyugat-Európában, hiszen a reformkorban éppen csak megkezdődött az iparosodás, és egyelőre éppenséggel a szabad munkaerő megteremtése volt napirenden, a jobbágyfelszabadítás és a céhek megszüntetésének követelése révén. Hogy a paraszti és céhes munkaerő felszabadítása, mobilizálása is lehet szociális konfliktusforrás, azt csak a nagyon élesen látók vehették észre. Szemere Bertalan például ellátogatott Anglia hátsó udvarába, Írországba is, és elborzadt a „smaragd szigeten” uralkodó állapotokon, mert hasonló nyomort nem tapasztalt azóta, hogy elhagyta Északkelet-Magyarországot.⁵

A századvégi magyar újkonzervatívok előbb ismer-

ték fel – részben utazásaik, részben külföldi kapcsolataik és olvasmányélményeik alapján – a *laissez-faire* elvében rejlő kockázatot a társadalmi kohézióra, mint a hazai liberalizmus hívei. Apponyi Albert gróf például Franciaországban találkozott a fogyasztási és hitelszövetkezet intézményével. A francia, német és észak-amerikai szociálpolitikai intézményekkel és a szociálkonzervatív irányzatok – részben „preventív” célú (vagyis a szociális forradalmat megelőzni szándékozó) – törekvéseivel való megismerkedés inspirálóan hatott a hazai újkonzervatívokra.⁶

AMERIKA SZÉP ÚJ VILÁGA

Sárvári és Somogyvári Széchenyi Imre gróf amerikai útleírása *Amerikai levelek* címmel jelent meg 1883-ban. A gróf harminchárom évesen, 1881-ben utazást tett az Egyesült Államokban. Az agrárpolitikai érdeklődésű szerzőt nem vala-

Agrárius program –
gróf Széchenyi Imre:
Amerikai levelek (1883)

4 Jorma WILMI: *From Slash-and-burn harvest to common raw water source. Cooperatives as a resource in Finnish countryside from the beginning of the twentieth century to the present time = Agriculture and rural life in Finland and Hungary.* szerk. Zsuzsanna VARGA – Anssi HALMESVIRTA, Suomen mtalousmuseo Sarka, Sarka, 2018. 79–81. TAKÁTS József: *Modern magyar politikai eszméttörténet.* Osiris, Bp. 2007. 80–81.

5 ERDŐDY Gábor – HERMANN Róbert: *Batthyány. Szemere.* szerk. Györkői Mária – Szvák Gyula, Pannonica, Bp. 2002. 179.

6 SZABÓ: *I.m.* 126. (Vö. BÉKÉS Márton: *Közösség, hagyomány, szolidaritás. A szociálkonzervatív hagyományról.* *Kommentár*, 2019/4. 145–148. – a Szerk.)

milyen amerikai *grand tour* vágya vezette, hanem a nemzetgazdasági és mezőgazdasági tapasztalatok szerzése.

Hogyan nézett ki az az Egyesült Államok, amelyet a gróf meglátogatott? És miként viszonyulhatott egy alapvetően konzervatív arisztokrata a kor Amerikájához? Az Egyesült Államok a polgárháború után indult el az ipari és katonai nagyhatalommá válás útján. A bevándorlás, a nyugati terjeszkedés és az iparosodás kötötte le a társadalom figyelmét. A polgárháború hosszú árnyéka azonban ott kísértett az amerikai közéletben.

A polgárháborúval kapcsolatban az európai elitek élesen megosztottak voltak. A liberálisok és a demokraták általában ünnepezték Abraham Lincoln és Ulysses Grant, vagyis az Unió győzelmét, amely pontot tett két, hosszú időn keresztül elvarratlan kérdésre. Egy alkotmányos-közjogi konfliktus, amelyet a politikai elit a függetlenség kivívása óta potenciálisan napirenden tartott (hogy az Egyesült Államok egy állam vagy államok fölbontható szövetsége, tehát szövetségi állam-e vagy államok szövetsége) lezárult. Másrészt a polgárháborúval eldőlt, hogy a déli, rabszolga-munkaerőre alapozott monokultúras gazdálkodást az Unió egészében a szabad munkaerőn alapuló gazdasági rendszer váltja fel.

Az amerikai polgárháborúval kapcsolatos magyar emlékezet része, hogy számos egykori 48-as szolgált Lincoln ügyéért az Unió hadseregében. Dacára a magyarok katonai részvételének az Unió hadseregében (100-120 magyar nemzetiségű harcolt a polgárháborúban, döntő többségük az északiak oldalán), a konfliktus megítélése korántsem volt ellentmondásmentes a magyar arisztokrácia körében: a „jobb társaság” néhány tagja a Déllé szimpatizált, akkor is, ha a rabszolgatartó rendszerrel egyébként morálisan nem értettek egyet. Ebben alighanem szerepet játszott a „piszkos pénztől” való arisztokratikus irtózás, vagyis az, hogy a magyar arisztokraták szemében az északi országrész lakossága (és politikai elitje) pénzhajhásznak tűnt, és közelebbinek érezték a déli úri világot a vidéki magyar köznemesi életformához. Ennek lenyomata olvasható Károlyi Mihály visszaemlékezésében, aki elkeseredésének adott hangot, mikor gyermekkorában Amerikát járt apjától azt hallotta, hogy „minden jó ember, akivel odaát találkozott, a Dél, azaz a rabszolgatartók oldalán állt.” A Tamás bátya kunyhóját akkoriban olvasó Károlyit elkeserítette apja véleménye (Károlyi Gyula természetesen a „jó” ember fogalmát az „úriember” jelentésben használta).⁷

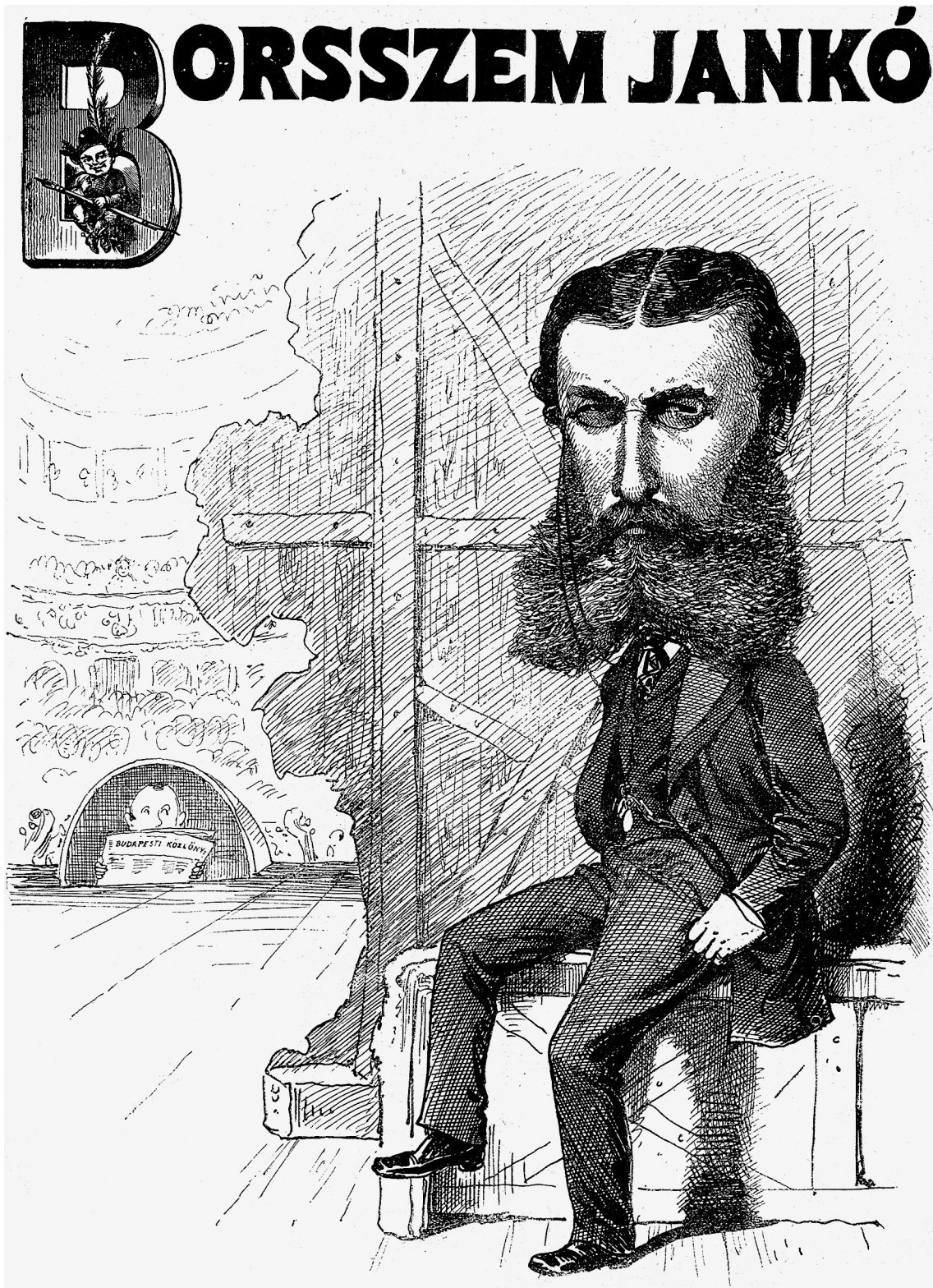
Sokan észrevették, hogy a polgárháború győzelme a pártrendszert is átalakította: a kétpártrendszerben a mérleg nyelve drasztikusan eldőlt a Republikánus Párt javára. Nem mindenki ünnepelte azt a helyzetet, hogy Észak, azaz a Republikánus Párt teljesen majorizálta a politikai életet, a déli államokban is. Néhány konzervatív éles szemmel vette észre, hogy a Demokrata Párt hátszágának számító Dél politikai és gazdasági súlyvesztésével egy biztonsági fék kiesett az amerikai politikai rendszerből. Asbóth János magyar konzervatív író és politikus arra figyelmeztetett, hogy a déli politikai osztály egzisztenciális megsemmisülésével és háttérbe szorításával a politikusok hagyományos hátszága is leértékelődött. Mint írta, a „déli konzervatív elemek hirtelen erőszakos leszorítása óta az Unió politikája nemcsak a politikusok egy alsóbb osztálya által vezetetik, hanem alacsonyabb elemek által is domináltak”.⁸

Bár az „alsóbb osztály” talán túlzó és – legalábbis a korszak elnökeit, azaz a végrehajtó hatalom fejét illetően – igazságtalan kifejezés, ám úgy pontosítható a kijelentés, hogy az 1865 utáni korszakot az elharapózott korrupció és a féktelen demagógia jellemezte, egyébként mindkét párt részéről. A republikánusok a polgárháborús demagógiával éltek (ez volt „a véres ing lengetése”), áruelők és lázadók pártjának minősítve az egész Demokrata Pártot, míg a demokraták a republikánusok korrupcióját teregették ki (amelyet annyival könnyebben megtehettek, mert a polgárháború utáni fél évszázadban csak két ciklust töltött

Amerika a magyar arisztokraták szemében pénzhajhásznak tűnt

7 KÁROLYI Mihály: *Hít, illúziók nélkül*. Magvető–Szépirodalmi, Bp. 1977. 28.

8 ASBÓTH János: *Magyar konzervatív politika* [1875] Attraktor, Máriabesenyő, 2011. 24–25.

Gróf Széchényi Imre (1858–1905) a *Borsszem Jankó* című élclap címlapján, 1873-ban

demokrata párti elnök a Fehér Házban).⁹ A „harmadik oldal” amerikai híveinek helyzetét a kétpártrendszer eleve megnehezítette, nem beszélve a társadalom tagoltságából fakadó vallási és etnikai ellentétekről, amelyekhez Délen a borszín szerinti elkülönítés és konfliktus is hozzájárult. A déli fekete és fehér farmerek összefogását jelentősen akadályozta a demagógia, amelyet a Demokrata Párt rabszolgatartás-párti, legreakciósabb csoportjai alkalmaztak azokkal a farmer-

9 HAHNER Péter: *Az USA elnökei*. Animus, Bp. 2012. 162–164.

politikussal szemben, akik „színvak” farmermozgalmat kívántak szembehelyezni az északi elittel, túllépve a „faji” kérdésem.¹⁰

Az elnökök ugyan személy szerint kivétel nélkül tisztakezűek voltak, de a zsákmányelv, amelynek fenntartása az önjáróvá vált politikai gépezetek érdekében állt, rendkívül korrupttá tette a rendszert. A mélypontot az jelentette, amikor a republikánus párti James A. Garfield elnököt saját pártjának fanatikus tagja, egy Charles Julius Guiteau nevű ügyvéd lelőtte, mert a közélet tisztaságának helyreállítását célul tűző elnök nem volt hajlandó kinevezni bécsi nagykövetté, noha Guiteau határtalan önbizalommal úgy vélte, beszédíróként neki is része van Garfield választási győzelmében. Az elnök két és fél hónapos szenvedés után hunyt el, ami a korrupció elleni küzdelem mártírjává avatta a közvélemény szemében.¹¹ Utóda, Arthur Chester szembeszállt a korrupció kampánygépezetekkel. E törekvés fölött leginkább saját pártjának tagjai, az ún. „rendíthetetlenek” morogtak. A Pendleton-törvény (1883) aztán véget vetett a zsákmányrendszernek.¹²

A korrupció azonban csak a felszín volt. A mélyben forrtak a társadalmi indulatok. A farmermozgalmak (Udvarház, Szabadság Fivérei, Nemzeti Farmerszövetségi Mozgalom), az erősödő, egyre véresebb sztrájkokban edződött munkásmozgalmak (különösen a Munka Lovagjainak Nemes Rendje), a társadalomjobbító értelmiségiek mind kihívást intéztek a rendszer ellen. 1880 és 1900 között csaknem 23 ezer sztrájkra került sor, összesen hat és félmillió munkás és alkalmazott részvételével.¹³ A gazdaság világát még a politikánál is nehezebben lehetett kitisztítani, ezt a kétpártrendszeren kívül álló reformmozgalmak és a két párt reformerei vállalták magukra.

Az európai konzervatívok számára az amerikai demokrácia és kapitalizmus egyfelől elrettentő jel volt, mivé válhat a „lehetőségek országa”, másrészt viszont éles szemmel fölismerték az amerikai társadalom számos pozitívnek minősíthető vonását (a hagyományok tisztelete, az erős önkormányzatiság, a kisközösségek összetartozás-tudata). Ez utóbbiakat be tudták építeni saját konzervatív rendszerükbe. Az Egyesült Államok egyszerre szolgált tehát riasztó példaként – mivé válhat a liberalizmus és az individualizmus –, másrészt a hagyományörzés és kisközösségi-tagállami autonómia „bezzegországaként”.

AZ AMERIKAI ÉS A MAGYAR LELKIALKAT

Széchenyi összehasonlította egymással az amerikai farmer és a magyar(országi) paraszt mentalitását. Az ilyen jellegű összehasonlítás eleve csak méltánytalan lehet, hiszen egészen más történelem, más társadalomfejlődés állt a két földműves népesség mögött. Széchenyi végtelenül általánosítóan fogalmaz az amerikai és magyar jellemet illetően. A kapitalista szellemmel kapcsolatban egekbe magasztatja az amerikai népet, mint amely „a világ legélelmesebb népe”, „amelynek minden egyes tagja maga is ért nemcsak a pénzzel való bánásmóddhoz, de még magához a pénzüzerkedéshez is”, „melynek legalsó rétege is a mienkhez képest az intelligentiának hasonlíthatatlanul sokkal magasabb fokán áll”.¹⁴ Nem kell bizonygatni, hogy ez milyen sematikus vélemény, amely számos nyugati és déli államokban élő szegény, minden iskolától elvágott farmerre nem igazán illett. Széchenyi azonban a tanult farmerekkel, szakemberekkel, értelmiségiekkel találkozott, így forrásai nem adtak pontos képet az országról.

Az amerikai ideáltípushoz képest a magyar „nemcsak semmi üzlet érzékkel nem bír, de természeténél fogva könnyelmű is”. Az ifjú utazó úgy látta, hogy a magyar népnek afféle „lovagias”, de „számolni nem tudó”, könnyelmű népként nem való az a szabad verseny, amely Amerikát jellemzi, mert az üzleti érzék

10 Theodore Saloutos ebből vezette le a Populista Párt 1892-es sikertelenségét: mint írta, a „populizmus”, annak színvak programja miatt, „eretnység volt a legtöbb déli számára”. Theodore SALOUTOS: *Farmer movements in the South 1865–1933*. University of California Press, Berkeley, 1960. 151.

11 HAHNER: *I.m.* 165.

12 *Uo.* 171.

13 Charles SELLERS – Henry MAY – Neil R. McMILLEN: *Az Egyesült Államok története*. ford. HAHNER Péter, Talentum, Bp. 1999. 237.

14 SZÉCHÉNYI Imre: *Amerikai levelek*. Wilckers és Waidl, Bp. 1883. 131.

jobban fölvertezi az amerikaiakat a szabad verseny társadalmi következményeinek elviselésére. Erősen érezhető Széchenyi fogalomhasználatán az arisztokrata lenézése a pénzkereséssel szemben, másrészt a „lovagias” magyar szembeállítás a kapitalista amerikaival.¹⁵

Széchenyi a „lovagias” jelzővel érzékelteti, hogy a „magyar ember” alapvonásának a becsületességet tartja, de ez a becsületesség szerinte nem mindig kifizetődő az 1848 utáni új világban, amely az üzleti sikert méltányolja. Kapitalista mércével mérve a magyarság elmaradott az amerikaihoz képest, nem rendelkezik annak életrealitásával és gyakorlatias érzékével. Ám egy másfajta koordináta-rendszerben, egy erkölcsi alapú mérce szerint a magyarság nagylelkűbb, mint az amerikai, akár a naivitásig és könnyelműségig. Itt kezdődnek a veszélyek! Széchenyi értelmezése szerint ez a nagylelkűség okozza, hogy a magyar sebezhető, a tőle lelkileg idegen gazdasági rendszer káros hatásainak kiszolgáltatottabb, mint a „jenki” ember. Ezért tekintette szükségesnek a magyar földműves népesség hatékony védelmét, akár a liberális elvek háttérbe szorításával (például követelte a birtokforgalom akadályozását vagy legalábbis megnehezítését). A magyarság másik jellegzetességének azt tekintette, hogy nem az ipar, hanem a földművelés nyújt megélhetést sokaknak. Ezért a konklúziója az volt, hogy „a legfőbb súlyt a földbirtoknak megvédésére kelle-ne fordítani”.¹⁶

Széchenyi az amerikai nemzetgazdasággal kapcsolatban tíz tényezőt sorolt fel, amelyet az USA előnyének tekintett Európával szemben. Ezek részben objektív földrajzi és demográfiai adottságok, amelyek a természetföldrajzi keretből és a földkínálat bőségéből következtek (termékeny talaj, olcsón megszerezhető földterület és épületanyag, a birtokok nagy belterjessége), nagyjából azonban az amerikai társadalom adottságaiból, az oktatási rendszerből és a törvényekből fakadtak (életképes kisbirtokok, kevés adó, a földműves népesség iskolázottsága, a földbirtok biztonsága). Emellett dicsérte a mezőgazdaságban a gépek használatát, amelyről ebben az időben a magyarországi paraszt, legyen bármilyen nemzetiségű, nem is álmodhatott.¹⁷

Mi az, amit Széchenyi Imre példaértékűnek tekintett az amerikai politikai rendszerben? A legfontosabb számára a *homestead*-intézmény, pontosabban annak népességmentartó hatása volt. Széchenyi a *homestead* előnyét abban látta, hogy az támogatja nem csupán a földhöz jutást és a föld megművelését, de a föld megőrződését egy család kezében, hiszen a *homestead*-birtok szerzésének feltétele öt év művelés. Széchenyi példaértékűnek tekintette, hogy a szövetségi kormányzat mindent megtesz annak érdekében, hogy „a kisbirtokosnak élete és családja fenntartására szükséges földet, marhát, munkaeszközöket stb. exekúció [végrehajtás – P. Á.] ellen biztosítsa”.¹⁸ A másik magasztalt vonás a közvetítők szerepének háttérbe szorítása. Észrevette, hogy az amerikai rendszerben „teljesen ki van zárva azon eset, hogy a gabona több közvetítő kezén menjen át, és így a termelő zsebében marad azon összeg, amelyből minálunk annyi felesleges közvetítő él.”¹⁹ Valószínű, hogy az amerikai farmer nem látta ennyire rózsásnak termelő és közvetítő erőviszonyát!

A fiatal arisztokrata nagyra tartotta az amerikai sajtót, elsősorban annak népművelő jellege miatt: „a helyi sajtó különös cikkeket hoz a vidéken már meghonosított vagy meghonosítandó termelési ágakat illetően”, cikkeiben rendszeresen beszámolnak az új találmányokról és gazdasági intézkedésekről.²⁰ Magasztalta az önkormányzatiságot, amely biztosítja, hogy „csaknem minden farmernek legalább egyszer életében van alkalma valamely nyilvános tiszttséget viselni, valamely közigazgatási alkalmazást betölteni”, legyen az seriff, békebíró vagy akár lelkipásztor.²¹ Végül ki kell emelni Széchenyi lelkesedését

A fiatal arisztokrata nagyra tartotta az amerikai sajtót, elsősorban annak népművelő jellege miatt: „a helyi sajtó különös cikkeket hoz a vidéken már meghonosított vagy meghonosítandó termelési ágakat illetően”, cikkeiben rendszeresen beszámolnak az új találmányokról és gazdasági intézkedésekről.²⁰ Magasztalta az önkormányzatiságot, amely biztosítja, hogy „csaknem minden farmernek legalább egyszer életében van alkalma valamely nyilvános tiszttséget viselni, valamely közigazgatási alkalmazást betölteni”, legyen az seriff, békebíró vagy akár lelkipásztor.²¹ Végül ki kell emelni Széchenyi lelkesedését

15 Uo. 131.

16 Uo.

17 Uo. 92–93.

18 Uo. 79.

19 Uo. 98.

20 Uo. 117.

21 Uo. 118.

„a „lovagias” magyar szembeállítás a kapitalista amerikaival

az amerikai iskolarendszer iránt: „a nép- és középiskolák, még a legfelső tanintézetek egy része is ment minden felvételi és tandíjtól” – írja.²² Hazatérve lelkesen propagálta is az ingyenes népoktatást.

KIVÁNDORLÁS

Az ifjú arisztokrata figyelmét New Yorkba érkezve nem kerülte el a magyarországi bevándorlók – illetve a kibocsátó ország részéről: kivándorlók – kérdése, noha a „nagy” magyarországi kivándorlás az 1890-es években kezdődött meg (csak 1899-ben rendelte el a belügyminiszter a kivándorlók számának rögzítését).²³ Széchenyi szerint a bevándorlás hullámában az írek, németek és skandinávok után érkező magyar és szlovák nemzetiségű parasztok feltűnést keltettek különös öltözküddel és nyelvükkel. Nem csak, hogy egy fillér nélkül szálltak partra, rongyosan, de a nyelvüket senki nem értette New Yorkban, ahol ebben az időben még nem éltek nagy számban magyarok vagy szlovákok.²⁴

Kivándorlók – Német bevándorlók az „Amerika” fedélzetén, 1907
(Library of Congress)

²² Uo. 113.

²³ BORBÁNDI Gyula: *A magyar népi mozgalom. A harmadik reformmozgalom.* Püski, New York, 1983. 14.

²⁴ SZÉCHÉNYI: *I.m.* 3.

A szegény, tanácstalan, rongyos bevándorlók látványa alighanem megerősítette Széchényit abban a meggyőződésében, hogy a legfontosabb feladat a földműves népesség otthontartása, ennek eszköze pedig a parasztság jólétének bővítése. Számos német, svéd, ír és egyéb politikushoz hasonlóan Széchényi is veszteségként érezte a kivándorlást, és okkal félt attól, hogy a magyarországi bevándorlók elveszítik/elveszítethetik magyar (szlovák, ruszin stb.) identitásukat az angolszász–protestáns környezetben. Ez a félelem annál is inkább indokoltnak tekinthető, mert az amerikai társadalom számos egyesületen, bevándorlótámogató, oktatási, kulturális szervezeten keresztül törekedett a bevándorlók „jó” amerikaivá nevelésére a hazafias asszimiláció alapján.²⁵

Bár az európai bevándorlókval szemben nem érzékelt tömeges méretekben ellenséges hangulatot (holott már az 1840-es évektől egyre hangosabb ellenségei voltak a bevándorlásnak, különösen a katolikusokénak), ellenpéldaként ott voltak a kínai munkások, akiknek helyzetét Széchényi alig tartotta jobbnak a volt rabszolgáknál.²⁶ Ha jobban körülnézett volna, talán az ír katolikusok és a kelet-európai zsidóság iránti – ekkor éppen lappangó – ellenszenvet is észrevehette volna. A fiatal magyar utazó szemszögéből nézve Amerika példátlanul egységes társadalomnak tűnt, ami az amerikai intézmények hatékony működését és az amerikaivá nevelés sikerét bizonyítja (ebből a „masszából” a kínaiakon kívül csak a mormonok „lógna” ki Széchényi számára). Mindenesetre a magyarországi kivándoroltak sanyarú helyzetével való szembesülés érzékennyé tette a fiatal arisztokratát a magyar földművelő nép sorsa iránt.

A HOMESTEAD

Széchényi a mából visszanezve liberálisnak tartott amerikai rendszerben számos olyan intézményről szerzett tapasztalatot, amelyet adaptálhatónak tartott Magyarországon egy konzervatív reformprogram keretében. Ellentmondásosnak tűnhet, hogy egy liberális országból vett példákkal érvel a magyarországi újkonzervatív program mellett. Még inkább paradox látszólag az, hogy a *laissez-faire* országból vette kölcsön azokat a szociálpolitikai elveket, amelyek oldaláról bírálatot fogalmaz meg a dualista rendszer állagvédő, kormányzati liberalizmusa felé. Csakhogy Széchényi éppen az amerikaiak – általa magasztalt – gyakorlatiasságából vezette le azokat az intézkedéseket, akár a *homestead*-földbirtokot, akár az uzsora szabályozását, amelyek bevezetése mellett érvelt.

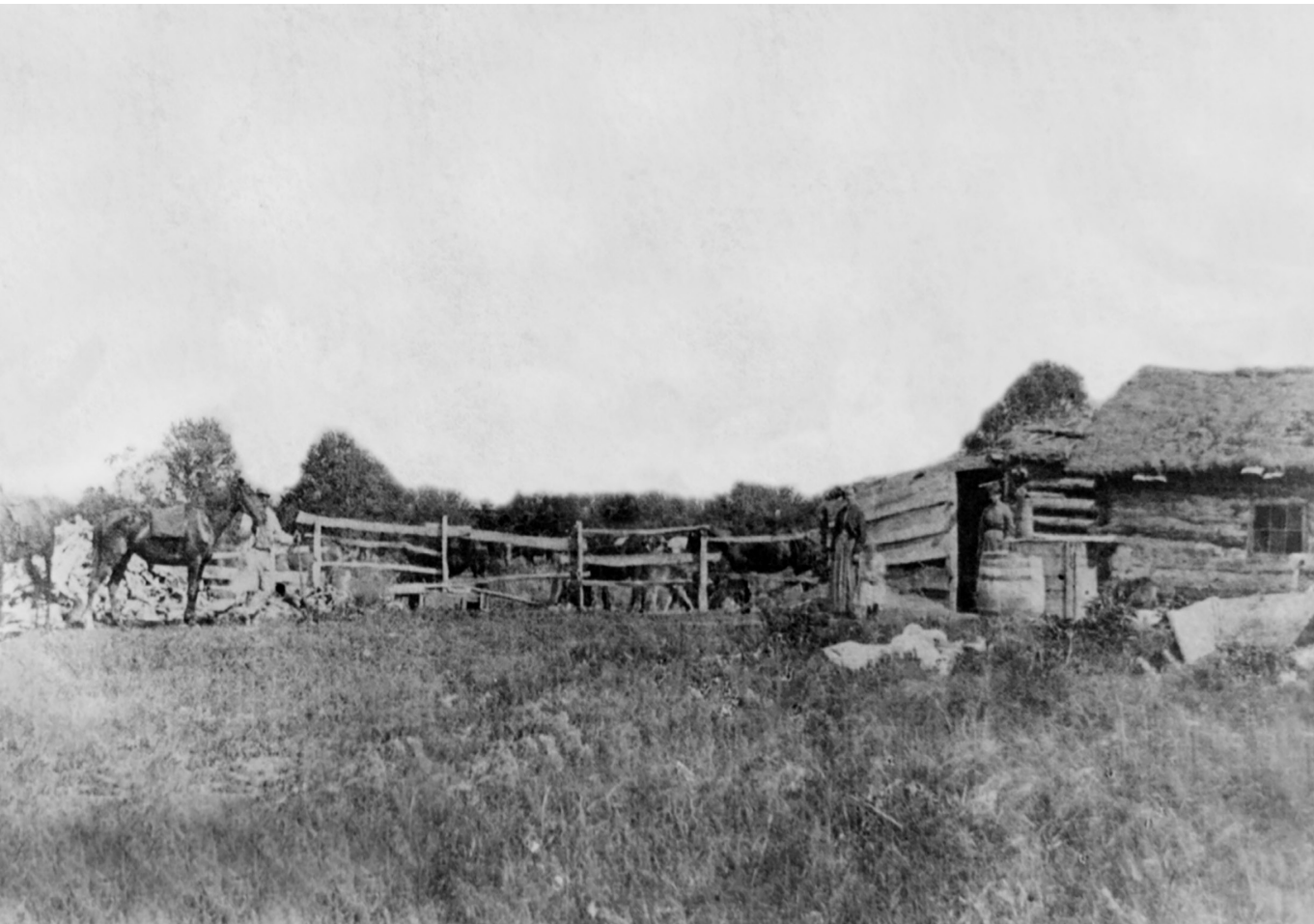
Széchényi a korabeli Amerika egyik intézményét, a *homestead*-földbirtokot – a korban igen modernnek számító módon – szociálpolitikai gyakorlati intézkedése felől értékelte. Az Abraham Lincoln nevéhez fűződő 1862-es *Homestead Act* 160 *acre* (65 hektár) földet biztosított minden 21. életévet betöltött családfenntartó férfi számára 10 dollár illeték és legalább öt év művelés fejében. Lincoln e törvénye véglegesen eldöntötte a kérdést, hogy a nyugati szűzföldek feltörésében, azaz a *frontier* meghódításában egzisztenciálisan érdekelt telepesek és az ugyancsak földre vágyó európai bevándorlók tömegei hová állnak a nemzetet megosztó háborúban. Széchényi rajongása érzékelhető a lincolni törvényért, amely gyógyírt jelentett egy gazdasági konfliktusra, és egyúttal egy politikai válsághelyzetben biztosította a lakosság széles rétegeinek lojalitását. Ennél is fontosabb volt Széchényi számára az a gyakorlati intézkedés, hogy a telepes által *homestead* formában szerzett birtok egy minimumát, otthonával együtt, mentesítették a jelzálog alól.

Széchényi amerikai útjáról azzal a felfogással tért haza, hogy az Egyesült Államok kormánya lényegében szavatolta a földműves népesség egzisztenciális biztonságát, és Magyarországon is követelte – Andrássy Gézával együtt – a *homestead* meghonosítását. Maga Apponyi Albert is inspirálónak tekintette a javaslatot.²⁷ Az agrárius mozgalom a *homesteadet* egy sajátos paraszti hit-

25 Mike GONZALEZ: *Patriotic Assimilation Is an Indispensable Condition in a Land of Immigrants*. The Heritage Foundation, 2016. <<https://www.heritage.org/immigration/report/patriotic-assimilation-indispensable-condition-land-immigrants>>

26 SZÉCHÉNYI: *I. m.* 55.

27 Apponyi Albert levele Széchényi Imre grófhhoz. Buda, 1883. február 24. = Apponyi Albert... *I. m.* 284.

Homestead – Farmgazdaság
Beatrice-ben (Nebraska), 1887
(Library of Congress)

bizománnyá kívánta fejleszteni, amelynek értelmében a földbirtokot sem eladni, sem elzálogosítani nem lehet, a bank sem teheti rá a kezét. Ez a terv tartósan megragadt a magyar eszmetörténetben, és néhány évtized múlva az Ormánység sorsáért aggódó Kodolányi János írásaiban bukkant fel.²⁸ Természetesen ez a paraszti hitbizományprogram olyannyira belenyúlt volna a szabad birtokforgalom elvébe, hogy soha egyetlen kormányt nem lehetett megnyerni neki. A paraszti hitbizomány valóban nagyon doktriner elvnek tűnhet, ám ez csak egy volt azon szociálpolitikai javaslatok sorában, amelyeket Széchenyi fölvetett (a továbbiakra például: a földművelő népesség szövetkezésének támogatása, ingyenes népoktatás).

SZOCIÁLPOLITIKAI JAVASLATOK

Széchenyi elsősorban a szociálpolitikai érdeklődést hozta magával az Egyesült Államokból. Mint az agráriusok mindegyike, ő is a paraszti népességre alapozta az ország jövőjét. Somogy megyei tapasztalatai alapján úgy látta, hogy a magyar paraszti népességre az egykerendszer jelenti a legnagyobb veszélyt. 1906-ban (posztumusz) adták ki monográfiáját, amit a Dél-Dunántúl, ezen belül Somogy megye paraszti társadalmát jellemző egykerendszernek szentelt.²⁹ Az egykerendszer megoldásának kulcsát a paraszti birtok szétforgácsolásának megakadályozásában látta, és javasolta az örökösödési törvény megváltoztatását. Ezen kívül olyan modern népjóléti intézkedésekre tett javaslatot, mint a bábák szorosabb ellenőrzése és a népoktatás ingyenessé tétele. Ez utóbbi

28 KODOLÁNYI János: *A hazugság öl.* Magvető, Bp. 1987. 16.

29 SZÉCHÉNYI Imre: *Az egyke.* Rákosi Jenő Újságvállalata, Bp. 1906.

intézkedéstől a sok gyermeket vállaló családok anyagai terheinek csökkentését remélte.³⁰

Széchenyi emellett a kivándorlás miatt is kongatta a vészharangot. Bár a kivándorlás ekkor leginkább a nemzetiségi lakosságot apasztotta, az arisztokrata úgy vélte, hogy ha nem javul a földműves népesség helyzete, hamarosan a magyar nemzetiségűek nagyobb tömegei is tengerre szállnak. Ez pedig az egykevel és a nemzetiségi mozgalmak erősödésével együtt már veszélyes koktélt alkot. Hasznosította azokat a tapasztalatokat, melyeket az amerikai bevándorlásról gyűjtött. Feltehetően feltűnt számára, hogy a kivándorlók törekednek nemzeti, regionális sajátosságaik, saját kultúrájuk megőrzésére. Ezért felvetette a kormányzat felelősségét abban, hogy „Amerikába szakadt véreink ott faji sajátosságaikat megóvják”.³¹

Előremutató, hogy a fiatal arisztokrata a kivándorlás ellensúlyozására törekvő propagandát és az amerikai magyarok identitásának megőrzését a kormány hatáskörébe kívánta utalni. Különösen annak fényében, hogy nem a kormányok, hanem a vallási közösségek játszottak főszerepet az egyes bevándorolt közösségek belső összetartozás-tudatának megtartásában: az ír katolikus papság összefogta az íreket, az evangélikus egyház a svédeket, nem beszélve a zsidóság kohéziójáról, amelyet a vallási parancsok megtartása biztosított. Döntően a vallási közösségek biztosították az egyes bevándorolt csoportok elhatárolását a többiektől, hogy azok ne olvadjanak be az amerikai tömegbe. Széchenyi számára a mormonok jelentették az egyetlen csoportot,

amely kivált az amerikai „masszából”. Nem győzte dicsérni a mormonok életrealitását, tervszerű gazdálkodását és öntözési kultúráját, amellyel paradicsomot varázsoltak a félsivatagos Utah-ból.³² A szakirodalom azonban a mormon társadalom kevésbé dicséretes oldalát is megörökítette: gyakori viszályukat más telepes csoportokkal és az Unió kormányával.³³

” a paraszti népességre alapozta az ország jövőjét

KONKLÚZIÓ

„Magyarország magyar kisbirtokos nélkül nem lesz többé magyar föld”³⁴ – ez az állítás tekinthető Széchenyi műve kulcsmondatának. A fiatal arisztokrata szűkebb hazája – Somogy megye – és a tágabb haza, Magyarország sorsát, jelenét és jövőjét vizsgálni utazott Észak-Amerikába. Nem önmagáért érdekelte az amerikai társadalom és gazdaság, hanem azt vizsgálta, milyen intézményeket lehetne adaptálni magyar földre. Ebből az indíttatásból érthető meg, hogy az amerikai társadalom és politika számos visszás jelenségére nem reflektált, így nem foglalkozott az Észak–Dél törésvonal továbbélésével és a közéletet át-szövő korrupcióval sem. Valószínűleg nem azért, mert ezt informátoroktól vagy az újságokból nem tudta, hanem azért, mert elsősorban az amerikai gazdasági rendszer, az agrárpolitika és ezzel összefüggésben az amerikai mezőgazdasági szakoktatás és nevelés érdekelte. Széchenyi elvei hozzájárultak az agrárius mozgalmak belüli vitákhoz és útkeresésekhez. Eszmetörténeti szempontból ebben áll Széchenyi Amerika-könyvének jelentősége. ■

30 Uo. 106–108.

31 SZÉCHÉNYI: *Amerikai levelek...* I.m. 121–122.

32 Uo. 58.

33 HAHNER Péter: *A Vadnyugat. 20 hős, 20 talány.* Animus, Bp. 2012. 86–87.

34 SZÉCHÉNYI: *Amerikai levelek...* I.m. 132.